

Filozofijsko razumijevanje fenomena identiteta - migracije kao izazov odgojiteljskoj profesiji

---

Babić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:036852>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**KRISTINA BABIĆ
ZAVRŠNI RAD**

**FILOZOFIJSKO RAZUMIJEVANJE
FENOMENA IDENTITETA – MIGRACIJE
KAO IZAZOV ODGOJITELJSKOJ
PROFESIJI**

Zagreb, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Kristina Babić
TEMA ZAVRŠNOG RADA: Filozofijsko razumijevanje fenomena identiteta – migracije
kao izazov odgojiteljskoj profesiji

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Tomislav Krznar

SUMENTOR: izv. prof. dr. sc. Damir Velički

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

SAŽETAK	2
SUMMARY	3
UVOD	4
1. POJAM IDENTITETA	6
2. POTRAGA ZA IDENTITETIMA	9
2.1. Vjerski (religijski) identitet	10
2.2. Etnički i kulturni identitet	13
3. MIGRACIJE – DRUŠTVENI I INDIVIDUALNI IZAZOV.....	16
3.1. Kakav odgoj i obrazovanje želimo danas?	19
3.2. Problemi prve i druge generacije	22
3.3. Kakva gradnja identiteta?	23
4. ODGOJITELJSKA PROFESIJA	25
4.1. Migracije kao izazov odgojiteljskoj profesiji	27
ZAKLJUČAK	32
LITERATURA	34

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se problematikom fenomena identiteta kroz filozofijsko promišljanje, a cilj je ukazati na njegovu široku sliku i otvorenost. U suvremenim društvenim promjenama kao što je migrantska kriza, identitet također dolazi u krizu i kroz želju za pripadnošću, dovodi do pojave raznih problema poput nasilja, ksenofobije, rasizma i sl. Oni najranjiviji u takvim pojava su zasigurno djeca, koja tek započinju gradnju svoga identiteta, a u ulasku u odgojno – obrazovne institucije susreću se s odgojiteljima kojima se na put postavljaju brojni novi izazovi s kojima se moraju suočiti. Cilj ovoga rada je potaknuti buduće i sadašnje odgojitelje i sve one koji se susreću s novim kulturama na neko novije razmišljanje o identitetu, na prihvaćanje vlastitih višestrukosti i univerzalnosti kako bi ih kod drugih prepoznali i spremno prihvatili, osvijestiti na što se treba dobro pripremiti kao odgojitelji u generacijama koje će se sve više biti obilježene potpuno različitim kulturama i jezikom, a da se pritom dobro poznaje i vlastitu i omogućava kvalitetnu socijalizaciju svakog djeteta bez obzira otkud dolazi.

Ključne riječi: *identitet, migracije, odgojiteljska profesija.*

SUMMARY

This paper deals with the phenomenon of identity through philosophical reflection, and the aim is to point to its wide picture and openness. In contemporary social changes such as the migrant crisis, identity also comes to the crisis and through the desire for belonging, it raises various problems such as violence, xenophobia, racism, etc. The most vulnerable in these situations are children who are just beginning to build their identity, and when they enter the educational institutions, they meet with educators who are facing then a number of new challenges on the way. The aim of this paper is to encourage future and present educators and those who encounter new cultures to a newer thinking of identity, to accept their own multiplicity and universalism in order to recognize them in others and readily accept them, to realize what needs to be well prepared as educators in generations which will increasingly be marked by completely different cultures and languages, while being well-known of their own and allowing the quality socialization of every child no matter where it comes from.

Key words: identity, migrations, educator profession

UVOD

Svako društvo u svom vremenu susreće se s izazovima koji zahtijevaju da se bude uvijek korak ispred. Naše hrvatsko/europsko društvo obilježavaju nove migracije s Bliskog istoka i Sjeverne Afrike i zahtijevaju već gotove odgovore na pitanja koja se nameću i koja stvaraju društvene izazove potaknute multikulturalnošću prije svega i svime onime što ta pojava nosi sa sobom – pluralizam, ksenofobija, rasizam, kriza identiteta, potreba za pripadnošću koja nerijetko završava nasiljem, zbrinjavanje socijalno najosjetljivijih – djece, izostavljanje i ugrozu najosnovnijih prava putujući kroz različite zemlje u teškim uvjetima, bez dokumenata, bez adekvatne zaštite i skrbi, a onda i asimilacija u zemlji u kojoj su planirali stvoriti priliku za mirniji i dostojanstveniji život i rad. U ovome radu nastojat ćemo progovoriti o temeljnom problemu koji se javlja u integriranju useljenika u svoju novu domovinu, a to je pitanje identiteta i onih koji unutar tog problema pokazuju dodatnu osjetljivost – djecu, te ćemo se osvrnuti na ulogu odgojitelja i izazove s kojima se moraju susresti u svojoj profesiji kao oni koji postaju svojevrsna *vrata ulaska* djece u novu domovinu i oni koji ih prvi dočekuju kao poučavatelji nove kulture i jezika.

Identitet je obilježen višestrukostima, on je po sebi fenomen i još uvijek nedefinirano područje kojeg zbog nepostojeće opće definicije razna humanistička područja proučavaju kroz svoj okvir pokušavajući ga objasniti. On se ne pokazuje kao statičan, a „plemensko“ shvaćanje stvara probleme u pluralističkom društvu. Tako ćemo se osvrnuti na tri područja koja najčešće dominiraju kao nositelji identiteta: vjerski, etnički i kulturni i što oni u sebi obuhvaćaju.

Migrantska kriza duboko se očituje u identitetskoj krizi koja upozorava na brojne probleme u budućnosti koji mogu proizaći iz krajnosti neprihvatanja nove kulture od strane useljenika i od strane društva u koje oni ulaze. Samo se uzajamnost pokazuje stabilnim putem i rješenjem.

Odgojno – obrazovne ustanove prema Konvenciji o pravima djeteta moraju osigurati besplatno primarno obrazovanje za svu djecu. Djeca imigranti su u posebno osjetljivom statusu, a vrtići i škole im pomažu u socijalizaciji i olakšavaju je. Kroz njih se poboljšava kvaliteta djetetova života i njegova sposobnost funkcioniranja kao konstruktivnog člana društva (Marušić i Mlinarević, 2005), a odgojitelji se tako

susreću s novim izazovima za koje moraju pokazati svoju profesionalnost, kompetencije i spremnost na cjeloživotno učenje i otvorenost novome i drugačijem.

Cilj ovoga rada je potaknuti buduće odgojitelje i sve one koji se susreću s novim kulturama na neko novije razmišljanje o identitetu, na prihvaćanje vlastitih višestrukosti i univerzalnosti kako bi ih kod drugih prepoznali i spremno prihvatili, osvijestiti na što se treba dobro pripremiti kao odgojitelji u generacijama koje će se sve više biti obilježene potpuno različitim kulturama i jezikom, a da se pritom dobro poznaje onu vlastitu i omogućava kvalitetnu socijalizaciju svakog djeteta bez obzira otkud dolazi.

1. POJAM IDENTITETA

U početku svakog promišljanja o određenoj temi dobro je istražiti etimološko polje onih riječi koje smatramo ključnima. Možemo pogledati u enciklopediju i zapitati se što ona prenosi o riječi „identitet“. U mrežnom izdanju Hrvatske enciklopedije nailazimo na odgovor koji govori o „istovjetnosti, potpunoj jednakosti, odnosu po kojemu je netko ili nešto jednako samo sebi“ (Hrvatska enciklopedija, 2013). Međutim, identitet nema jednu određenu opće prihvaćenu definiciju, ono kao riječ može nositi u sebi određeni korijen i sufiks s nekim značenjem (*idem*, lat., isti), ali je puno veći omjer u onom što obuhvaća i što se njime želi izraziti. Susrećemo se sa raznim „identitetima“, primjerice: religijski i moralni identitet, intelektualno-spoznajni, socijalno-ekonomski ili estetsko-umjetnički. U svim tim područjima susrećemo razne aspekte identiteta: sociologijski, psihologijski, antropologijski, religijski i sveukupni društveni, a svi oni čine taj pojam kompleksnim. On je tako prisutan u raznim humanističkim područjima kroz razvoj znanosti pa svako područje ima vlastitu teoriju o identitetu ili se bavi jednim od navedenih „identiteta“. Kada je riječ o filozofijskom bavljenju pojmom identiteta onda ona nužno seže još od doba antike, što nas navodi na to da se ne radi o novoj stvarnosti koja je nastala u suvremenijoj povijesti razvojem humanističkih znanosti iako je sam pojam postao „moderan“ u drugoj polovici XX. st. Kao da se radi o starom pojmu koji se oduvijek otkriva, a svejedno ostaje zagonetnim i novim. U definiranju pojma identiteta, koji zbog svoje kompleksnosti i širine teško može biti univerzalan i jedan, Jean-Claude Kaufmann govori: "Identitetu je sve dopušteno. On je, naime, jedna društveno nužna datost“ (Kaufmann, 2006, str. 8). Možda možemo reći da je toliko usađena u biće čovjeka da se mora "duboko zahvatiti" kako bi se o njemu govorilo kao takvom, a onda i o njegovom "početku" i svrsi. Što navodi na nužnost raznih teorija o identitetu pa možda i individualizaciji istoga. Sve to identitet čini fenomenom. U svakom slučaju ili bolje rečeno, raspravi, ipak se možda može naći neka zajednička točka, početna, središnja ili završna koja može pomoći tome da se razumijemo kada govorimo o identitetu, a onda tu problematiku širiti u daljnja područja filozofijskog pogleda na čovjeka i društvo pa i razumijevanje istoga u suvremenim društvenim promjenama i kretanjama. Kako smo rekli, filozofijsko bavljenje identitetom seže u daleku prošlost pa je on tako povijesno obilježen proces, unutarne povezan s modernošću“ (Kaufmann, 2006, str. 14). Razvoj osobnih isprava kroz povijest koji se javlja kao

potreba da bi se ljudi identificirali, jedno je od područja koje se bavilo pojmom identiteta, a ono se svodilo najprije na brojke (datum rođenja), detaljne opisa izgleda, što je zamijenila fotografija, pa sve do broja osobne iskaznice kojom se dodatno kategorizira osoba zbog sklonosti promjene boravišta ili izgleda. To pojednostavljivanje pojma identiteta svodeći ga na najosnovnije ili možda rečeno najbanalnije podatke utjecalo je na današnje gledanje i razmišljanje upravo o tom pojmu. Ono je postalo predmetom razmišljanja prilikom odlaska na policiju u svrhu izrade iskaznice, provjerom punoljetnosti prilikom kupovine alkoholnih i duhanskih proizvoda ili prelaskom državne granice. Ono dakle, nikako ne govori potpuno o identitetu, ako se može tako reći. Stoga Kaufmann (2006) smatra naziv „iskaznica identifikacije“ puno prikladnijim. Zanimljivo je da se radi o pojmu koji u raznim područjima kao da označava isto, a koristi se za različite pojave. Primjerice, mnogi će u svakodnevnom životu za identitet vezati pitanje „tko sam ja“, uključujući u to pitanje svojeg porijekla, prebivališta, imena i prezimena i sl., a neki će to smatrati početkom svojeg budućeg određenja – „što ću biti“. Ono ne mora označavati samo pojedinca, nego i određenu skupinu – nacionalni identitet, vjerski, kulturni i sl.

Kada se opet vratimo na povijest tog pojma, Freud ga je možda popularizirao koristeći ga ne u svrhu njega samog nego govoreći o logičkim relacijama, ali Erik Erikson, poveden Freudom uveo je pojam identiteta u humanističke znanosti (Kaufmann, 2006). Kaufmann također navodi kako se Erikson često koristio subjektivnom dimenzijom identiteta te kako se taj pojam odnosi na ono što pojedincu omogućuje dosljednost osobnosti. Budući da je Eriksonov pristup bio takav (od pojedinca) ne čudi što se onda pojam identiteta u raznim humanističkim granama mogao tako „razliti“, naprosto bi se kretalo od određenog područja čovjekove zbilje (društvo, kultura, vjera i sl.) i iz te perspektive govorilo o identitetu. George Herbert Mead također je utjecao na pojam identiteta i prije Eriksona više uključujući društveni koncept i ne odvajajući ga od pojedinca (Kaufmann, 2006). Ono što ukazuje na pravi problem definiranja pojma tko god se njime kroz povijest bavio pa i danas bavi jest to da je svatko (mislimo na humanističke znanosti) o tome pisao, istraživao, davao teorije, a da opće definicije uopće nije bilo. Kao da se zna o čemu se govori, podrazumijeva se što znači identitet, a da je realno stanje sasvim suprotno. Iako se nekim definicijama poput one Mucchiellijeve koju prenosi Kaufmann kako je „identitet skup kriterija koji omogućuju definiranje subjekta i njegova unutarnjeg

čuvstva“ (2006, str. 31) može približiti problematika ona otkriva pravi problem konkretnosti tog pojma. Ono što sigurno možemo potvrditi i što je svaka teorija o identitetu donijela posljedično jest to da kada govorimo o identitetu ne mislimo na nešto jednolično, na jedan stavak. On uključuje pojedinca, svu njegovu stvarnost, okruženje, zajednicu i sve to kroz interakciju, proces. Svejedno, to samo postavlja nova pitanja i navodi na to da ne može jedno područje poput kulture ili religije dati verziju ili definiciju pojma koja će biti „glavna“. Kao nužnost proizlazi da svi aspekti moraju sudjelovati, biti jednako uključeni i objedinjeni. Ne može se tvrditi da bi u tom slučaju definicija zaista i nastala, ali to je zadnji korak do kojeg se dosad došlo u raspravama i koji upućuje na kompleksnost pojma i težinu koju nosi. Jedno od područja koje se učinilo osobito povezanim s fenomenom identiteta jest pitanje smisla. Identitet se prikazuje poput nekog puta, možemo reći i procesa, koji uključuje prošlost, sadašnjost i budućnost kao jednu stvarnost. Smisao se također može naći unutar takvog procesa. Možda identitet i smisao određuju jedno drugo, možemo se zapitati. No nećemo donositi nikakve zaključke i možda bi bilo dobro kloniti se pojednostavljivanja, nego se posvetiti nekim moglo bi se reći posljedicama traženja identiteta ili možda smisla, ako se uopće može pronaći i staviti u okvire. U ovome radu nedostatak opće definicije će zasigurno ostaviti trag, osobito onaj poznati kako podrazumijevamo što je identitet, i ne znajući što zaista jest ipak o njemu govoriti. Budući da to nije spriječilo razne društvene promjene i događanja i njen nedostatak možda i izazvao razne nepovoljne situacije, mi ne možemo ne progovoriti upravo o njima. Konkretno ćemo se identitetom baviti u trima područjima: vjerskom, etničkom i kulturnom.

2. POTRAGA ZA IDENTITETIMA

Od želje da se smjesti, „ugnijezi“ i da osjeća sigurnost, čovjek ima tendenciju tražiti pripadnost, osmisliti svoj život, uokviriti se u određenoj vjeri ili nevjeri, naciji, kulturi, entitetu, društvu itd. To se sve manifestira kroz pripadanje nekoj religijskoj organizaciji, govorenje određenog jezika, ponašanja u skladu s određenom kulturom i sl. No sve je pokrenuto iz nutrine, od želje za pripadnošću, kao da to govori i određuje kako živjeti. Naslućujemo da se tako identitet konstruira kroz razna područja. Mach (1997, str. 131) pod konstrukcijom identiteta smatra „proces izgradnje simboličkih modela koji daju smisao svijetu, nude tumačenje iskustva i omogućavaju ljudima da shvate stvarnost života u svom sadašnjem, ali i prošlom i budućem, obliku.“ Skledar (1999) spominje nacionalni kulturni identitet kao sintezu (strukturu) materijalnih i duhovno-kulturnih djelatnosti i tvorevina koja sadrži odgovore na bitna ljudska pitanja i potrebe da se pripadanje oblikuje određenom sociokulturnim i nacionalnim prostorom koji je po sebi univerzalan. Danas, u jeku globalizacije, pripadnost svakako nije jedna, nego ih je mnogo više i ona podrazumijeva „miješanje“ kultura, vjera i entiteta u jednoj osobi. Sve te pripadnosti uključene su u identitet. Međutim vidljivo je u svim društvima da će se uvijek uzeti neka pripadnost koja će dominirati i koja će označavati sam identitet. „U svim vremenima nailazimo na ljude koji smatraju da postoji samo jedna glavna pripadnost, toliko nadmoćna drugima u svim okolnostima da je možemo ozakoniti kao 'identitet'“ (Maalouf, 2002., str. 18). Maalouf također navodi da ono područje u kojima se ljudi osjećaju ugroženima, pripadnost tome području kao da dominira svim ostalim i sažima cijeli identitet. I u tom slučaju pripadnosti se mogu isključivati. Ako govore isti jezik, ali ugrožena im je vjera, sukob može nastupiti bez obzira na ono što ih ujedinjuje, što pripadaju jednom narodu ili govore istim jezikom (Maalouf, 2002). Svjedoci smo takvih sukoba u svijetu i danas kao i u prošlosti. To nerijetko izaziva podjele – „mi“ i „oni“ koji nisu kao „mi“ i prema tome su „krivi“. To rezultira strahom od drugačijeg, od razlika i protivi se nečemu što nas kao individue obilježava – unikatnost. Ne postoje dvije identične osobe na svijetu; jedan identitet u dvije osobe. Dakle, razlika mora postojati, zašto se od nje onda pribjegava onom početnom, urođenom strahu od nepoznatog, umjesto znatiželje za otkrivanjem, za znanjem?

Da bi izbjegli donošenje zaključka kako je pogrešno osjećati pripadnost prema bilo čemu, možemo istaknuti da je potrebno prihvatiti višestrukost pripadanja, ne nudeći to kao univerzalno i jednostavno rješenje sprječavanja sukoba, ali kao sigurno dobar početak. Sukobe koje navodimo i njihove posljedice na društvo spomenut ćemo nešto kasnije u ovom radu. Sada je možda dobro analizirati određene identitete koji često postaju dominantni u različitim krajevima svijeta, a koji pridonose identitetu kao fenomenu.

2.1. Vjerski (religijski) identitet

Jedna od pripadnosti koja izaziva najviše pozornosti jest religijska pripadnost. Kumpes (1999) govori da religija na svojevrsan način proizvodi određene društvene veze, utječe na misaoni i duhovnu ukupnost kroz koje pojedinac i društvo izražavaju svoje razumijevanje svijeta i čovjeka i snažno utječe na oblikovanje kulture. Iako podrazumijeva mnogo toga, ovdje ćemo govoriti o njenom društvenom utjecaju. Ona se kroz povijest pokazala toliko utjecajnom da je označavala ujedno nacionalnu i kulturnu pripadnost pa i u današnje vrijeme. To se u sociološkom području također naziva sakralizacija nacije u kojoj se etničnost i religija prožimaju što ostavlja mjesta za političko određenje i religije i etnita. U Europi konkretno imamo primjer Poljske, koja je svoju nacionalnost i oslobođenje od socijalizma i komunizma strogo vezala uz Crkvu kao vođu i izbaviteljicu. Ona je imala političku ulogu, oblikovala je svjetonazore i ideologije. Koliko je to bilo ključno svjedoče slijedeće riječi:

„Oporba represiji države bila je u Istočnoj Europi dio nacionalizma, sastavnica nacionalnog identiteta, ovjenčana slavom u najvažnijim dijelovima nacionalne kulture kao čin domoljublja. Nacionalne su crkve tome pridonosile konstrukcijom simboličkih značenja koja su domoljublju pridavala pozitivne emocije i vjersko, sveto značenje.“ (Mach, 1997, str. 131).

Nije ništa drugačije i na području bivše Jugoslavije, osobito u Bosni i Hercegovini gdje je konfesionalna pripadnost gotovo pa glavna razlika među njenim stanovnicima i koja određuje i njihovu nacionalnost. „Religije se spominju kao najvažnije obilježje novo uspostavljenih identiteta na prostorima bivše Jugoslavije, kao i razgraničenja modernih nacija. Katolištvo je suodređivalo hrvatstvo, islam bošnjaštvo, a pravoslavlje srpstvo“ (Markešić, 2008, str. 534). Za prožimanje religije

i nacionalnosti gdje ona (nacionalnost) stvara određenu strukturalnu analogiju i označava prijenos funkcija i izričajnih oblika religije na naciju, Markešić (2008.) koristi naziv sakralizacija nacije i spominje da se ne radi nužno o nacionalistima koji su istinski vjernici i koji su uopće usmjereni religiji. Oni koriste to kao imidž u svrhu osiguravanja vjernika kao podupiratelja u svojem političkom vodstvu. Preplitanje nacionalnosti i religije je bilo toliko veliko u nedavnom ratu na području bivše Jugoslavije, da ga autor čak naziva i vjerskim ratom jer je „pripadanje 'jednoj zaraćenoj strani u sukobu' značilo istodobno i pripadanje određenoj konfesiji, odnosno religijskoj zajednici“ (Markešić, 2008, str. 536). Na zapadu se, osobito u Drugom svjetskom ratu i poraću, pokazalo da je nacija poprimila religijske elemente. Ona se štovala kao ono najuzvišenije, najveći cilj i jedino što se ima i za što se treba boriti pa ako treba i umrijeti. Želja za pripadnošću, odnosno potreba, stvorila je takva društvena zbivanja koja su teško rješiva i djeluju nepomirljivo. I danas politička slika BiH ostaje nejasna upravo zbog međusobnog nadmetanja konfesija koje postaju oruđe u političkim borbama za interese.

Religija (vjera) najviše utječe na pogled na svijet i sveobuhvatni pogled na život, baš kao i određena politička ideologija poput liberalizma ili marksizma (Volf, 2005). Ona je u mogućnosti potpuno uređivati i oblikovati život pojedinca i zajednice. Od odnosa prema sebi, drugome, prema svemu oko sebe, sve do stvari i pojava, religija (vjera) je izvor i okvir djelovanja. Kumpes (1999) spominje i utjecaj religijskih organizacija tj. institucija koje su kao dio društvene strukture tijekom povijesti imale izričit utjecaj na oblikovanje identiteta, osobnog i kolektivnog. Kao ona koja se najviše bavi smislom života, ona je također povezana s identitetom i ne čudi što mnogi ističu vlastitu vjeru kao svoj identitet. Moralni principi i etika počivaju na vjerskim učenjima i često su temelj uređenja zajednice. Uvjerenja koja postoje, nerijetko se razilaze među pripadnicima različitih religija i kao što smo već rekli, kada ona postanu ugrožena, stvaraju se međusobni sukobi, ne samo međunarodni, (što je bio čest slučaj u povijest, ali i danas, osobito na Bliskom istoku) nego i unutar naroda jedne zemlje – plemenske razlike i pokrajinske razlike zbog razlika u konfesionalnosti (podjelama unutar jedne religije). Temelj problema predstavlja kada se razlike koje vladaju postanu nepomirljive i kada postoji samo „jedna istina“. Zid koji nastaje gradi se vlastitim nemogućnostima da se prihvati nesigurnost u vjeri i načinu života (što često dolazi kao posljedica sumnje i straha u susretu s drugačijim) ili kada se vjera gradi u uvjerenju da

drugoga moramo mijenjati da bude poput nas jer on je „pogrešan“. Tako se nameće pitanje je li vjerski identitet kao oblik pripadnosti koji uređuje način života pogrešan jer tako često vodi u sukob? Ako svi teže istini, može li ona biti relativna ili zbilja postoji ona univerzalna? Kako to pomiriti? Što država, odnosno državno vodstvo u tako određenoj zajednici treba činiti kako bi pomirila te razlike koje su neminovne i kako odgovoriti na pluralizam koji je strogo prisutan i sve intenzivniji s obzirom na migracije i sve veća miješanja vjera, osobito u Europi? Je li neutralnost države i sekularizam ključan kako bi se izjednačile razlike? Malović (2010) govori slijedeće:

„U religijski neutralnoj državi zadaća je politike stvoriti i održati takve uvjete koji će omogućiti građanski mir i sigurnost, ali i zadovoljenje duhovnih potreba. Budući da religija predstavlja uzrok sukoba, ne smije joj se dozvoliti da utječe na stvari koje se tiču života u političkoj zajednici.“ (Malović, 2010, 375)

Ovim riječima može se istaknuti ono što je proizašlo kao nužnost kako bi suživot različitih pripadnosti bila moguća (Malović, 2010). Izjednačavajući religiju i identitet, Volf (2005) govori kako je oboje omeđeno granicama i kako se u susretu s drugima te granice dodiruju i minimalno prelaze. Važno je da su takve granice propusne, i ističe:

„S takvim granicama, susreti jednih s drugima ne služe samo osiguravanju našega položaja i potraživanja našega područja; postoje također i prigode za učenje i poučavanje, za obogaćivanje sebe i drugih, za nove sporazume i možda osnaživanje starih te za sanjanje o novim mogućnostima i istraživanje novih staza.“ (Volf, 2005, str. 216)

To je određeni pozitivan stav prema razlikama koji je prije svega moguće razvijati kroz odgoj i obrazovanje ako želimo mijenjati destruktivno i netolerantno društvo. No je li religija toliko ključna ili je ljudi jednostavno koriste kako bi uredili svoj način življenja? Koliki je samo utjecaj običaja, kulture i tradicije na religiju pokazuje nam povijest. Dakle, nije religija uvijek bila primarna i susretala se s „praznim pločama“. To nam najbolje govore sljedeće riječi: „...religija, kao i svaka druga doktrina, nosi u svakoj epohi, biljeg vremena i mjesta. Društva sigurna u sebe očituju se u samopouzdanju, vedroj i otvorenoj religiji; nesigurna društva očituju se u tmurnoj, uskogrudnoj, strogoj religiji“ (Maalouf, 2002, str. 60). Vjerski identitet je vrlo osjetljiv jer se bavi onim što čovjek ne može dokazati, sasvim dokučiti pa čak ni vidjeti, a opet s druge strane pokazuje čovjekovu težnju ili možda bolje rečeno čežnju za transcendentnim, za nečim što je od njega samog veće, a privlačno na misterioznim

razinama. Religija tako može postati opasno oružje kojim se manipulira i želi ovladati s jedne strane, i kao nešto što nas podsjeća na našu čovječnost, malenost s druge strane. Sve to dovoljno pokazuje kako vjerski identitet ne može držati monopol nad pojmom identitet i kako ono ostaje jedan od njenih aspekata naročito zbog toga što je pripadanje određenoj religiji oduvijek imalo svojevrsni kulturološki utjecaj. Bez obzira na tako moćan utjecaj ono ostaje samo „jedan od“ činitelja čovjeka kao bića koje teži pripadnošću. Ono jest najosjetljiviji aspekt upravo zato jer ga je teško definirati, opisati riječima i dokazati točno ono što trebamo, u konačnici radi se o vjeri. Ono ne mora biti negativno, dapače, ali znači da postoje kategorije koje su jednako važne i koje također nemaju glavnu, ali sigurno veliku važnost s kojom postoji neka univerzalnost kada je u pitanju identitet. Ovo je prilično pojednostavljen pristup toj problematici i dobro je imati na umu da se krije još mnogo činjenica koje daju bolji prikaz i sliku o onome o čemu govorimo. Religijski identitet sigurno će još dugo određivati glavnu pripadnost i na njega će se najčešće gledati kao dominantnog u identitetima, ali ono uz sebe svakako veže i kulturnu i etničku pripadnost.

2.2. Etnički i kulturni identitet

Etnička i kulturna pripadnost vrlo su široko područje za istraživanje i proučavanje. Stoga ćemo nastojati obuhvatiti ono najosnovnije što ta područja označavaju i što je važno u razumijevanju problematike pitanja o identitetu. Ova dva oblika pripadnosti promatramo zajedno iz razloga što su ta područja usko povezana iako se mogu gledati i odvojeno jer se primjerice kulture među etničkim zajednicama i unutar istih mogu uvelike razlikovati i svaki od njih ima svoju vlastitost. Korunić (2004, str. 87) prenosi da etnička skupina „označuje skupinu ljudi koji dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, tradicije, religije, povijesti, istog jezika, etničkog podrijetla i drugih osobina“. Kao što smo i spomenuli ranije, identitet je proces, on je promjenjiv i dinamičan. To je vidljivo i na etnitetu koji se kroz povijest konstantno mijenjao i prilagođavao. Taj pojam i pojava stariji je od pojma nacija koji se pojavljuje tek u modernom dobu. Pojam nacije javlja se zbog reorganizacije društva i kada se stvaraju moderni društveni sistemi. Ono je i danas podložno organizacijskim promjenama unutar modernog društva. Etničke zajednice ili etnije „svojim podrijetlom pripadaju najstarijem tipu ljudskih zajednica, koje su nastajale

tijekom svestrane čovjekove djelatnosti, rada i organizacije“ (Korunić, 2004, str. 100). Također su prisutne i određene podskupine unutar jedne koje označavaju njihov organizacijski oblik.

Tako imamo:

- pred-etnije
- proto-etnije
- proto-moderne etnije

Pred-etnije označavaju zajedništvo na temelju „krvi i podrijetla“, dakle na rodoslovnim strukturama; proto-etnije su udruživanje više plemena (bez obzira na rod) i proto-moderne etnije kao šire zajednice unutar naroda koje su se organizirale i imaju svoj društveni i politički poredak, zajedničke kulturne vrijednosti, kulturnu, vjersku i etničku raznolikost (Korunić, 2004). Nacija se može promatrati kao okvir koji u sebi sadrži razne etničke skupine koje razvojem nacionalnosti nisu nestale, dapače, pojačane su njihove razlike. Možemo zaključiti da te skupine postoje otkad postoji čovječanstvo i da je oduvijek bilo prisutno njihovo susretanje i miješanje. Postoje i faktori koji utječu na razvoj etnija, a izvanjski su. Prvo možemo spomenuti prostor kao mjesto gdje se zajednica izgrađuje i raste i koje svojim geografskim obilježjima uvjetuje posebnost, način života, vrijednost pojedinca i zajednice, društveni i povijesni tijek zbivanja (Šterc i Komušanac, 2014). Prostor utječe i na razvoj kulture, kulturnih običaja, navika, pa i uređenje svakodnevice. Zbog prostora se i ratovalo i ugrožavalo određene etničke skupine što je utjecalo na njihove nagle promjene ili na tragične posljedice poput etničkog čišćenja. Na razvoj etnija utječe i kultura koja ih obilježava jer zbog svojih aspekata ona je također promjenjiva i sklona razvoju i modifikacijama.

Kulturna pripadnost uključuje mnogo aspekata: jezik, znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje. I danas postoje različiti pogledi na pojam kulture, ali možda je najprihvatljiviji onaj koji govori da se radi o „složenoj cjelini institucija, vrijednosti, predodžaba i praksi koje čine život određene ljudske skupine, a prenose se i primaju učenjem“ (Hrvatska enciklopedija, 2013). Sadrži možemo reći određena pravila koja upravljaju djelatnostima i u njoj su najvažniji jezik i simboli kako bi se ona usvojila. Ona je podložna modifikacijama kroz vrijeme iako je tradicija njeno

veliko obilježje. Tradicija kao proces koji se prenosi kroz generacije, a tako i reinterpreтира kako navodi Supek (1989). To je vidljivo u mnogim multikulturalnim zemljama u kojima susretanje različitih kultura rezultira i pojavom novih ne samo promjenom postojećih. Polić (2008) kulturu smatra duhovnim obilježjem čovjeka, točnije, kultura je oduhovljenje čovjeka kojim on oblikuje svoju ljudskost. „Samo kultura, povijesno stvorena i prožeta duhom čovjeka, jednom ljudski raspoloživom biću omogućuje da usvajanjem toga duha postane čovjek“ (Polić, 2008, str. 8-9). Prilikom same socijalizacije - ulaženja u društvo i učenja normama i običajima odnosno kulturi, ona čini velik dio čovjeka kao bića uz ono što je genetski predodređeno. Prema tome svemu vidimo veličinu kulture u pripadnosti i identitetu i to ne samo da veže uz određeno podneblje, narod i slično, ono određuje čovjeka kao biće koje se razlikuje od svih drugih. Kultura može imati određene granice i mogućnosti i iako utječe snažno na čovjeka, kako navodi Polić (2008):

„...kultura nije samo naknadno određenje; ona je uvjet stvaralaštva i kao takva osnova za novo i drukčije. Štoviše, tek jedno kulturno biće može povijesno dospjeti do svijesti da je novo i drukčije stvaralačkim činom uvijek moguće. Stoga je kultura uvjet slobode“ (Polić, 2008, str. 10).

Tako kultura nije i ne bi trebala biti nešto što ograničava i osuđuje pojedince ili kolektiv, nego osnova za stvaralaštvo, za razvijanje. Po sebi, kultura je univerzalna, karakteristična za ljudska bića, a prvo u čemu se javlja u množini, gdje govorimo o *kulturama* jest jezik koji označava komunikaciju upravo kulture pojedinca i zajednice. Jezik je gotovo temeljna razlika među etnijama, veliku ulogu ima i unutar kulture. Kultura povezuje djelatnosti individue, grupno i društveno stvaralaštvo i označava cjelinu intelektualnih, moralnih i materijalnih dostignuća (Skledar, 1999). Svaka pripadnost ima svoja obilježja, međusobne razlike, najrazličitije učinke, ali imati za posljedicu stvaralaštvo i koegzistenciju među ljudima sasvim je moguće zamišljati iako praktično djeluje utopijski. Možda to nije ostvarivo, ali ne znači da se oko toga treba prestati truditi i tome težiti. Dobro je pogledati što se već dugo događa u suvremenim društvenim stvarnostima i što sve nastaje kada bilo koja pripadnost, a najčešće tri o kojima smo govorili, vjerska, etnička i kulturna, postanu ugrožene i isključive. Što kada susret etnija, kultura i konfesija izgleda kao posljednja stanica i prepreka preko koje se teško prelazi? Što kada potraga za identitetom i njegovim definiranjem postane društvenom krizom?

Nije novo da to često postaje početak sukoba i netrpeljivosti, što je daleko od ideala zajedništva kojem se teži.

3. MIGRACIJE – DRUŠTVENI I INDIVIDUALNI IZAZOV

Kad smo govorili o etničkom identitetu, spomenuli smo prostor kao onaj koji bitno utječe na identitet, na njegov razvoj i proces, kako etnički tako i kulturni, i bilo koji drugi. Kada je ono ugroženo posljedice koje se javljaju su svakako migracije. Ugroza može biti na razini života i smrti, ali znamo da postoje i ekonomske migracije kojima pribjegava velik broj ljudi, a koje nastaju kao potreba za zdravom egzistencijom, dostojanstvenim životom i radom i koje se sigurno može smatrati kao najčešćima kroz povijest i u današnje vrijeme. Uz nemogućnost življenja pri susretu s drugačijim kulturama, ekonomskim migracijama doprinosi loše državno uređenje koje ne može pomiriti razlike unutar naroda bile one vjerske, etničke ili klasne. No migracije nisu uvijek samovoljne. Političko vodstvo pribjegava eliminaciji ili kontroli razlika kad je riječ o etničkim skupinama što također označava migracije poput masovnog preseljenja. Razlike koje postoje nastoje se riješiti na brojne načine koji rijetko rezultiraju njihovim pomirenjem. Kontrola razlika se ostvaruje na neke od ovih načina:

„Neki oblici reguliranja etničkog konflikta zahtijevaju dokinuće etničkih razlika, dok drugi predviđaju upravljanje razlikama. Genocid, prisilna preseljenja stanovništva, odcjepljenje i asimilacija političke su strategije kojima je cilj uklanjanje etničkih razlika, barem unutar države. Naprotiv, strategije koje nastoje upravljati etničkim razlikama obuhvaćaju metode kontrole, arbitraže, federalizma/kantonizacije i konsocijativizma“ (Čičak-Chand, 1995, str. 11)

Govorili smo kako se vjera često veže uz nacionalnost pa i uz etničko pripadanje, odnosno konfesija zna podrazumijevati etničku pripadnost, u ove oblike reguliranja konflikta ubrajaju se i vjerske i kulturne razlike. Unutar takvih situacija dolazi do masovnih migracija, odnosno bježanja od rata i bijede u potrazi za perspektivom, za budućnosti koja nosi nadu i daje prilike za dostojanstven život. Migracije su same po sebi kompleksne, osobito one masovne, kada ljudi bježe, ostaju bez dokumenata, kada bez sigurnosti i zaštite putuju prema zemlji za koju vjeruju da

će u njoj moći ostvariti miran život. Profili migranata su šaroliki, od kulture, etnيتeta, vjerske pripadnosti, a tu su i stupanj obrazovanja, radne sposobnosti itd. Sve to i mnogo više oni nose sa sobom i ulaženjem ili prolaženjem kroz druge zemlje susreću se s velikim razlikama i izazovima. Pravu težinu takve životne situacije, istovremeni osjećaji velike nade i velikog straha prenose sljedeće riječi:

„Prije nego što čovjek postane doseljenik, on je iseljenik, prije nego što je stigao u neku zemlju morao je napustiti drugu, a osjećaji napuštanja nikad nisu jednostavni. Ako je čovjek otišao, znači da postoje stvari koje je odbacio – represija, nesigurnost, siromaštvo, nedostatak perspektive. Ali često se događa da to odbacivanje prati osjećaj krivnje. Napustio je svoje bližnje, kuću u kojoj je rastao, toliko ugodne uspomene...“ (Maalouf, 2002, str. 40).

U susretu s drugom kulturom i središtem, osjećaji nepripadnosti su osobito snažni u početku. S takvim osjećajima se često ili nameću ili žele živjeti neopaženo pa se osjećaju ugroženima, a nebrojeno puta takav sentiment prouzroči mržnju, sukobe, napade kao obranu. Maalouf (2002) navodi da se kod pitanja useljeničtva stvaraju krajnosti. Prva je ta da se smatra kulturu u koju se ulazi kao praznu ploču u kojoj je moguće nametanje, da se unutar nje kreće kao da nema potrebe za prilagodbom. Druga krajnost je shvaćanje zemlje u koju se migranti useljavaju kao fiksiranu kulturu koja nema mjesta modifikacijama i prilagodbama i gdje se oni koji se u nju uključuju moraju apsolutno prilagoditi. Ono što čini „zlatnu sredinu“ takvih krajnosti je sigurno to da se kulture trebaju prožeti, da je uzajamnost jedini stabilan put. „Što više budete prožeti kulturom zemlje useljavanja, više ćete je moći prožeti svojom; što više neki doseljenik osjeti da se poštuje kultura njegova podrijetla, on će se više otvoriti kulturi zemlje useljavanja“ (Maalouf, 2002, str. 42). Na kraju krajeva, samo u mjestu i zajednici gdje se doprinosi i gdje je dozvoljeno da se doprinosi i da postoji suživot s njenim stanovnicima moguće je imati svoj „dio kolača“ u odlučivanju, kritiziranju, mijenjanju nepovoljnih situacija i odnosa. Dvije perspektive koje su predstavljene, ona useljenika i ona zemlje koja ih prima ulaze u konflikt i stvaraju se podjele i pojačavaju se kroz suvremene probleme društva poput terorizma koji je posljedično stvorio i određenu „islamofobiju“ i averziju prema kulturama Bliskog istoka. To dodatno otežava situaciju i usporava prihvatljivost pluralizma unutar društva. Islam se na svjetskoj razini smatra velikim uzrokom stvaranja nasilnog otpora prema zapadnjačkom društvu. Ali zašto je ta pojava intenzivno povezana s Bliskim istokom i radi li se zbilja o sukobu koji izvire iz

religije ili je društvo ono koje religiju koristi kao sredstvo da bi se opravdalo nasilje? Zapadne zemlje, osobito SAD, vole se prezentirati na istoku kao „donosioci mira i nove demokracije“, a nerijetko stvore baš suprotno. Dakle i u ime mira i demokracije čine se jednako okrutni zločini. Ne može se stoga islam tako lako smatrati uzrokom svih nemira. Ono je uvelike utjecalo na stagnaciju modernizacije kao što je i kršćanstvo osporavalo kroz povijest brojne moderne pojave, i suprotstavljalo im se, ali se u slučaju kršćanstva ipak dogodilo da se religija prilagodila. Vidimo kako su društvene promjene dovoljno jako utjecale na religijska uređenja, što se s druge strane nije dogodilo sa brojnim zemljama na istoku, pa tako ni s islamskom religijom. Što je spriječilo modernizaciju i razvoj istoka ili zemalja trećeg svijeta? Danas, gledajući politička kretanja i rivalstva, možemo vrlo lako zaključiti da imperijalističke zemlje, Zapad općenito, koje su mogle podijeliti svoje znanje i način napretka i omogućiti i drugima jednak razvoj nije htio i ne želi toliko suradnike koliko mu odgovara nadmoć. To stvara jednu vrstu otpornosti prema modernizaciji jer je se smatra prevelikim utjecajem Zapada koji ugrožava druge identitete i kulture. Na taj način se stvaraju krajnosti koje smo spomenuli. To je grubi prikaz stanja, on je sigurno puno kompleksniji i sadržajnije, a i uzroci takvom stanju još uvijek su predmet rasprava. U svakom slučaju, položaj doseljenika nije zavidan i brojni su izazovi s kojima se moraju suočiti. Osobito migrantske obitelji koje trajno žele ostati naseljene u drugoj zemlji. Oklobdžija (1991) navodi određen sistematiziran popis problema imigranata s kojima se moraju suočiti:

- a) prilagođavanje na raznovrsna iskustva 'migrantske kulture',
- b) naponi pri stvaranju novih zajednica,
- c) problemi identiteta,
- d) psihološki problemi, nesigurnost, stres, obiteljski problemi,
- e) problemi druge generacije,
- f) kulturna izolacija i alijenacija,
- g) integracija i asimilacija,
- h) getoizacija i marginalizacija,
- i) dominacija i eksploatacija,
- j) nezaposlenost i egzistencijalni problemi,
- k) diskriminacija: rasizam i ksenofobija

Kao što vidimo, popis je prilično dugačak i svaki od problema može biti zasebno proučavan, a u ovom slučaju zadržat ćemo se najviše na problemu druge generacije, djeci imigranata i samim imigrantima koje također svi ovi ostali problemi dotiču. Njihov položaj ostaje posebno težak jer im se identitet gradi u „međukulturalnom“ prostoru. Stvarnost im je obojana roditeljskom čežnjom za zavičajem, osjećajem pripadnosti i nepripadnosti zajednici u kojoj odrastaju i stvaraju vlastite uspomene. Možda je fenomen identiteta najbolje vidljiv u svojoj kompleksnosti upravo u takvim slučajevima, a oni možda donose i odgovor otkuda identitet kreće i što on sve podrazumijeva. To ćemo ostaviti otvorenim pitanjem i dalje. Toj ranjivoj skupini kao i generalno migracijskoj problematici nude se određena rješenja koja ne idu protiv razlika, nego se stvara prostor za njihovo uvažavanje. Osim političkih, državnih rješenja, tu su institucijska i rješenja pojedinaca u domeni kulture, samoorganiziranje građana i znanstvena istraživanja (Oklobdžija, 1991). Za potrebe ovog rada, osvrnut ćemo se na rad obrazovnih institucija koje prije svega kroz odgoj i obrazovanje mogu utjecati na razvoj multikulturalnosti koja podrazumijeva prihvaćanje drugih i drugačijih i stvara društvo bez predrasuda. „Obrazovanje se nužno mora osloboditi uskogrudnosti etnocentričkog koncepta koji još dominira u školama većine zemalja“ (Oklobdžija, 1991, str. 272).

3.1. Kakav odgoj i obrazovanje želimo danas?

Nije teško i ne trebamo dugo promišljati o tome što je važno u odgoju i obrazovanju i kako ga zamišljamo u idealnim uvjetima s kvalitetnim rezultatima. Od toga da odgoj i obrazovanje budu aspekti koji uče životu i snalaženju u njemu, do znanja, vještina i iskustava koje će olakšati međuljudske odnose i doprinijeti stvaralaštvu pojedinca i društva. Odgoj i obrazovanje bi stoga predstavljali uvijek jedan korak ispred. Time možemo obuhvatiti, pojednostavljeno govoreći, sve ono što želimo za odgoj i obrazovanje koji su usmjereni prema djetetu i koji od njega kreću. To je generalni svezremenski pristup, ali svako vrijeme i društvene promjene uključuju i dodatne napore kako bi se ostvarivali ciljevi u odgoju i obrazovanju. Suvremene migracije, zasigurno su jedne od takvih izazova današnjice. Ono što se pojačava u takvim kretnjama je dodatna osjetljivost i krhkost ljudskih bića da imaju zdrav i

kvalitetan suživot. Što mogu pojedine države učiniti kako bi doseljenici mogli biti uključeni u društvu ili još preciznije, što obrazovne ustanove mogu učiniti u tom procesu inkluzije onih najmlađih u društvu? Integracija u odgoju i obrazovanju po sebi nema cilj isticati razlike u smislu razdvajanja i davanja prednosti poteškoćama, odnosno usmjerenost prema njima. Integracija osvještava jednakost u vrijednosti sve djece u odgojno-obrazovnim ustanovama, a razlike postaju bogatstvo i raznolikost. Ono što je naglašenije u takvim situacijama jest svakako interkulturno obrazovanje. Bartulović i Kušević (2016) navode kako ono treba promicati različitosti kao bogatstvo u odnosima u društvu, ono je borba protiv predrasuda i diskriminacije i stvara pravednost. „Interkulturalizam teži suodnosu kultura u kojem ona ne gube svoja posebna obilježja, ali u svojem dodiru stvaraju 'novu kulturnu sintezu'“ (Čačić-Kumpes, 1999., str. 145). Teorija je oduvijek bila naprednija od prakse i ponekad i prilično postane zastarjela s obzirom na novija istraživanja i promišljanja, a da u praksi gotovo da nije provedena ili su ciljevi teško postignuti. Kod interkulturnog obrazovanja, ne radi se o određenim formulama koje se svladaju ili naučenim rečenicama, ipak je to određeno stanje svijesti, način razmišljanja, nešto što njeguje odnose, što se bez prakse i duboke zauzetosti, ne može prenijeti drugome. Kako navode autorice:

„Nedijalektičnost teorije i prakse nerijetko za posljedicu ima pojednostavljeno shvaćanje interkulturnoga obrazovanja od strane nastavnica, njihovo insistiranje na lako primjenjivim savjetima, 'receptima' ili 'gotovim modelima' i, konačno, nekritičku implementaciju tih modela u praksi, bez uzimanja u obzir kontekstualnih čimbenika koji utječu na njihovu (uspješnu) primjenu“ (Bartulović i Kušević, 2016, str. 9).

Radi se o dugotrajnom procesu unutar obrazovnih ustanova i odgajanju generacija koje će podrazumijevati različitosti kao bogatstvo i prednost i koje će stavljati naglasak na unikatnost svakog čovjeka, na dostojanstvo svih ljudi. To je proces koji podrazumijeva i edukacije odgojno-obrazovnih djelatnika usmjerene cjeloživotnom odgoju i obrazovanju; radionice i diskusije na lokalnim, gradskim, županijskim i državnim razinama koje njeguju razvoj interkulturnog odgoja i obrazovanja onih koji su njihovi prvi izvršitelji u obrazovnim ustanovama. Odnos prema drugim kulturama podrazumijeva refleksiju na vlastitu kulturu i kulturni identitet, na kritički pogled vlastite kulture, a osobito njeno poznavanje u svrhu njenog daljnjeg stvaranja i izgradnje. To je prije svega promjena koja započinje od pojedinca i u njegovoj nutrini. Možemo li prihvatiti vlastitu unikatnost, vlastitu drugost,

razlikovanje od drugih, a da s drugima ipak ostanemo povezani? I ako možemo, kako to ostvarivati?

Kao što smo već spomenuli, kultura je sklona promjenama i modifikacijama, a unutar obrazovnog sustava, ona može i treba biti „mjesto“ pozitivnih promjena, uzdizanje duha i pokretač društvenih promjena. „Kultura je, stoga, po svojoj naravi, suradnja ljudi u naporu poboljšavanja kvalitete vlastitih života“ (Flego, 2007. str. 156). To je u konačnici odgoj i obrazovanje koje želimo i na koje svako dijete ima pravo. Spomenuli smo da je interkulturno obrazovanje mijenjanje svijesti i bez obzira što govorimo o obrazovanju, bez sumnje se radi o međuljudskim odnosima i susretima. Samo u susretu s drugima, imamo uvid u njihovu situaciju, samo dijalog zbližava individualne stvarnosti. Dijalog mijenja svijest brže od bilo kojeg drugog komuniciranja jer uključuje prije svega blizinu, a onda i povjerenje i spremnost saslušati drugoga. Kada se radi o kolektivnoj svijesti, teško možda možemo govoriti o utjecaju izravnog dijaloga. Precizno govoreći, da bi se shvatila težina situacije obitelji koja je imigrirala ne može apsolutno svatko doći s njima u kontakt da bi razumjelo njihovu situaciju iako nam mnogi koji su to učinili mogu o tome govoriti. No, prijedimo na ono što bi se predložilo kao jedno od konkretnih rješenja u interkulturnom odgoju i obrazovanju. Obrazovne institucije kao mjesto gdje želimo stvarati društvo koje prihvaća drugu kulturu i koje ima i želi drugome približiti vlastitu kulturu, može angažirati svoje djelatnike kao one koji će prvi dijalogizirati, koji se mogu uključiti u volonterske kampove kada je riječ o migrantima i susretu s njihovom kulturom i prenositi to u školska i akademska mjesta djelovanja. Mogu djelovati i na mikrorazini, u vlastitim razredima i odgojnim skupinama – otkud dolaze, kako govore, što su im navike i običaji i sl. Brojni su vrtići i škole koje provode takav način dijaloga kultura, i u kojima se uči i osvještava bogatstvo raznolikosti i različitoga. Međutim, ne sudjeluju u radu na interkulturalnosti samo obrazovne ustanove, tu je šira i uža zajednica, na kraju krajeva i politika države.

Moramo istaknuti da se o svemu ovome što smo analizirali radi o jednoj dobroj i kvalitetnoj podlozi i osnovi s koje možemo započeti suočavanje s brojnim drugim problemima s kojima se suočavaju djeca imigranti koji su rođeni u zemlji iz koje su iseljena (prva generacija) i djeca u migrantskim obiteljima koja su rođena u zemlji gdje se obitelj doselila (druga generacija).

3.2. Problemi prve i druge generacije

Već smo govorili o tome kako su ljudi koji su postali useljenici najprije postali iseljenici. Iza sebe su ostavili svoj dom, možda i obitelj i rodbinu, prijatelje, svoje lijepe uspomene, a nerijetko nose i čežnju za povratkom i mirom u zemlji koju su morali napustiti. Mnogi od njih su na taj isti put povelu djecu, svoju ili onu svojih bližnjih, a mnogi su djecu dobili u zemlji trajnog boravka. Neka djeca su izgubila roditelje na tome putu i tako ostali bez skrbnika. Tako nailazimo na probleme s kojima se susreću na samom putu prema zemlji u kojoj bi mogli živjeti u miru i dostojanstvu. Neki od problema nastavljaju se i u boravku u određenoj zemlji u kojoj sigurno proživljavaju sve posljedice. Navedimo neke od njih koji se najviše ističu: zdravstveni problemi (fizički i psihički), boravak i primjerena osnovna skrb (hrana, piće, odjeća, medicina), zatim kasnije socijalizacija koja uključuje jezičnu i kulturnu barijeru, obrazovanje i inkluziju u društvo. Unicef-ovo izvješće o izbjeglicama (2018) prenosi brzu procjenu stanja zaštite, zdravlja, ishrane, i donekle obrazovanja izbjeglica koja je „pokrenuta na zahtjev međunarodnih organizacija koje rade u sektoru dječjih prava u Bosni i Hercegovini“ (Brza procjena situacije djece migranata i izbjeglica u BiH, 2018). Dokument prenosi da se danas na prostoru BiH nalazi oko 2500 djece i da brojke rastu. Spomenut ćemo ključne nalaze koji su dobiveni kroz upitnike koje su ispitivači provodili.

„Pet najvećih faktora stresa za djecu izbjeglice sa pratnjom i djecu migrante u BiH bili su: 1) 'nedostatak skloništa, odnosno smještaja' 2) 'nedostatak hrane' 3) 'hladno vrijeme' i 4) 'biti daleko od kuće' 5) 'napadi. Tri četvrtine djece bez pratnje i razdvojene djece odvojeno je od svojih roditelja/porodice duže od godinu dana, a gotovo polovina djece više od dvije godine. Svako deseto dijete je navelo da samo rijetko ima kontakte, te svako deseto dijete uopće nije imalo kontakt s roditeljima /porodicom. Svako peto dijete bez pratnje i razdvojeno dijete bilo je bez smještaja/skloništa. Nijedno od djece bez pratnje i razdvojene djece nije bilo upoznato o bilo kakvom zakonskom staratelju koji im je imenovan. Tek nešto više od polovine dojenčadi 0-12 mjeseci su dojena. Više od polovine djece ne jede sedmično dovoljno svježeg voća, svježeg povrća i mesa. Jedna trećina djece prijavila je da je imala zdravstvene probleme od početka svog putovanja, od kojih više od jedne trećine nije dobilo nikakvo liječenje, navodeći financijske poteškoće, nedostatak pristupa zdravstvenim uslugama, nespремnost da traže pomoć ili neznanje o tome koga da pitaju za pomoć“ (Brza procjena situacije djece migranata i izbjeglica u BiH, 2018, str. 2-3).

Među faktorima koji su najviše doprinijeli psihičkim poteškoćama bili su nedostatak smještaja i hrane, ali tu su sigurno i odlazak od kuće, loše uspomene,

udaljenost od prijatelja i rodbine i brojni drugi. Sve to djeca donesu u zemlju trajnog boravka gdje uglavnom uspijevaju dobiti osnovnu skrb ukoliko su kod rodbine ili u centru za azilante. No njihov put ne staje, osjećaj dezorijentacije je i dalje prisutan. Ono što slijedi je socijalizacija, suočavanje i prelaženje jezične barijere i upoznavanje s drugom kulturom, a zatim i pokušaj i nužnost uključivanja u odgojno-obrazovni sustav kako bi taj proces bio olakšan. Druga generacija često ima jednake probleme, osobito ako su im roditelji još uvijek u procesu socijalizacije u drugoj kulturi. Stabilnost obitelji ne prestaje biti važna i ona je otežana u takvim situacijama što djeci također predstavlja veliki problem.

3.3. Kakva gradnja identiteta?

Dijete započinje ili nastavlja graditi identitet u po svemu sudeći stranoj zemlji i taj pothvat je dodatno otežan. Tu je osobito vidljiva kompleksnost identiteta i što sve utječe na njegovu izgradnju. Već spomenuta želja za pripadnošću pojačana je i različitosti koje pojedinac nosi u sebi su brojnije. Identitet se neprekidno izgrađuje, a kod individue je osobito kompleksno kod odrastanja. Iako ono ovisi o društvu, dijete društvo, tj. drugoga doživljava tek nakon treće godine života jer naime izlazi iz faze razvoja gdje sve oko sebe doživljava kao svoj produžetak, ali ono ovisi o drugima iako ih nije svjestan kao zasebnosti. Ono sigurno treba stabilno i sigurno okruženje jer je to preduvjet zdravog odrastanja. Dijete uspostavlja komunikaciju postepeno, kroz reakcije, geste, sve dok ne savlada jezik. Jezik tj. komunikacija je najčešće prva prepreka koja otežava inkluziju (ako se radi o nematerinskom jeziku), a koji ju ujedno i omogućuje. Dijete brzo usvaja novi jezik ukoliko nema poteškoće, stoga je najveća odgovornost na odgojno-obrazovnom sustavu. Uz pomoć jezika ono uči i stvara i postaje dionik u kulturi koju upoznaje. Društvo koje pokazuje uzajamnost u međukulturnim odnosima, koje prihvaća drugo i drugačije i nudi vlastito bogatstvo omogućuje toj djeci zdravo odrastanje i gradnju identiteta. Tu je bitna uloga okoline, najprije obitelji, ali i zajednice u kojoj obitelj živi. Obiteljska stabilnost je ključna kako bi proces socijalizacije bio što lakši, a ukoliko je dijete bez roditelja ili samo s jednim, njegova osjetljivost je uglavnom pojačana pa je potrebna dodatna potpora takvoj obitelji. Roditelji često prenose djetetu svoju želju za povratkom, za domovinom, osjećaj „stranca“. Uz jezik, različita religija, etnitet i na koncu kultura,

čini odrastanje složenijim. Takav identitet obojan je višestrukim pripadnostima. To sigurno ne znači da je nepostojan, nepotpun i sl., ono dokazuje upravo suprotno. Identitet se pokazuje kao otvoren pojam, proces koji nema određen put kojim se treba formirati i koji nije dan jednom zauvijek. No to je ono što postaje ciljem odgoja i obrazovanja djeteta. Za to je potrebno da obitelj u kojoj dijete odrasta od okoline prima ohrabrenje da prihvate svoje višestruke pripadnosti. Osjećaj ugroženosti koji je vrlo prisutan kod imigranata posljedica je „plemenskog“ shvaćanja identiteta kako navodi Maalouf (2002) i nastavlja kako se kod osoba koji smatraju da postoji samo isključiva pripadnost i da je prisiljen birati samo jednu, on ostane rascijepljen, kao da izdaje domovinu koju je napustio ili pak onu koja ga je primila i tako njegov boravak postane ispunjen gorčinom i bijesom. Zajednica u koju su doselili stranci, a koja ima snažnu tradiciju s prilično malo razlika, također je sklona „plemenskom“ shvaćanju identiteta, i sve što je strano smatra prijetnjom što sigurno doprinosi napetostima. Tako se vraćamo na potrebu uzajamnog prihvaćanja. Samo u takvoj zajednici stvara se sigurnost odrastanja sve djece, ne samo one koja su u složenijem položaju. „Možda nije pretjerano ustvrditi da će budućnost našeg svijeta ovisiti o tome kako ćemo se odnositi prema identitetu i razlikama“ (Volf, 1998, str. 22). Oni koji se nalaze u posebno delikatnoj situaciji i koji su glavni (ali ne i jedini) moderatori zdravog okruženja za djecu u odgojno-obrazovnim ustanova zbog direktnog susreta s njima su svakako odgojiteljice i odgojitelji. Oni trebaju široku potporu i suradnju stručnog tima unutar ustanove i lokane zajednice i političkog uređenja, ali zbog vremena koje provedu u direktnom kontaktu s djecom i susretanja s njima najizravnije, pred njih su stavljeni veliki izazovi. Više o tome reći ćemo u nastavku ovoga rada.

4. ODGOJITELJSKA PROFESIJA

Profesiju se gleda kao „zanimanje koje ima, više ili manje specificiran, monopol nad nekim kompleksnim dijelom znanja i praktičnih vještina za koje je potrebno dugotrajno školovanje, tzv. visoko obrazovanje, te tako postaje prepoznatljivo u društvu“ (Hrvatska enciklopedija, 2013). Prema ovoj definiciji, odgojiteljska profesija je relativno mlada profesija koja se još uvijek bori za dugotrajnije školovanje koje bi bilo specificirano za područje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Na razini sveučilišta omogućen je postdiplomski studij Cjeloživotnog obrazovanja i odgojnih znanosti i obuhvaća razne društvene znanosti. To mnogo govori o statusu odgojitelja unutar društva i koliko ono ovisi o društvenom mnijenju. Lučić (2007) govori da zbog svoga društvenog karaktera, upravo društvo određuje društveni položaj i socijalni status odgojitelja koji je zasigurno podcijenjen. Ono se nerijetko gleda kao *servis za čuvanje djece* ne samo u široj javnosti, nego i u političkom uređivanju odgojnih ustanova koje po svemu sudeći (broju ustanova, broju djece u skupinama, plaćama radnika itd.) nema interes djece u prvom planu. Ne želimo otvarati i analizirati sve bolne točke ove profesije, ali važno je istaknuti u kakvom je položaju. Fatović (2016) govori kako činjenica da rani i predškolski odgoj ne pripada obveznom dijelu sustava odgoja i obrazovanja umanjuje ozbiljnost njegove prezentacije u društvu i da se time dodatno pojačava dojam da se radi o ustanovama kojima je primarna svrha servis roditeljima u skrbi za djecu, a onda odgoj i obrazovanje djece. Odgojitelji se trebaju smatrati stručnjacima unutar grane ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja koji obuhvaća razdoblje djeteta u dobi od šest mjeseci do polaska u osnovnu školu. Njegova uloga u djetetovu odrastanju i sazrijevanju je velika što nam govore i slijedeće riječi:

„Budući da promišlja i oblikuje svoje metodičke postupke u radu s djecom, odgojitelj mora biti profesionalno osposobljen za tu djelatnost. U profesionalnoj osposobljenosti do izražaja dolaze njegova pedagoška, didaktička i metodička stručna naobrazba, njegova naobrazba iz područja opće, razvojne i pedagoške psihologije, ali i njegove ljudske kvalitete i sposobnosti: demokratičnost, poštovanje dječjih prava, kreativnost, ljubav prema djeci i odgojiteljskom zvanju i sl.“ (Lučić, 2007, str. 152).

Te riječi otkrivaju samo osnove onoga što ta profesija obuhvaća. Odgojitelji unutar svoje profesije objedinjuju znanja iz područja pedagogije, psihologije, kineziologije, jezika, prirodoslovlja, glazbene i likovne umjetnosti, a osobito je važno metodičko obrazovanje. To je zanimanje koje je izrazito složeno ne samo onim što odgojitelji čine, nego i zbog onog tko oni trebaju biti. „Rad s djecom predškolske dobi zahtijeva razvijenu osobnost i izvornu kreativnost te visoku naobrazbu i stručnost odgojitelja u toj djelatnosti“ (Lučić, 2007, str.156). To upućuje na potrebu cjeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, praćenja znanstvenih istraživanja i novih saznanja čime se također unaprjeđuje rad unutar vrtića i doprinosi odgojiteljskoj profesiji kao takvoj. Kvalitetni odgojitelji su potpuno usmjereni na dijete i njegovu dobrobit, istovremeno poštujući njegovu osobnost i prava te ukazujući također na odgovornost i dužnosti. Da bi odgojno – obrazovni proces uspješno funkcionirao, važne su kvalitete odgojitelja koje uključuju znanje, vještine i sposobnosti da stvaraju uvjete za cjelovit razvoj djeteta. Od njih se često očekuje, ali ujedno se i pokazalo poželjnim da su komunikativni, strpljivi, suosjećajni, iskreni, otvoreni, dosljedni, osobito kreativni i da ih ljubav prema djeci uvijek motivira i pokreće. Dijete koje se susreće s takvim odgojiteljima brzo stekne povjerenje jer prepoznaje sigurnost u okruženju takve osobe, rado s njom stvara osobni odnos koji često ostane u lijepoj uspomeni na vrtićko razdoblje. Budući da djeca uče prema primjeru, odgojitelji prije svega svojim radom i ponašanjem, sami sobom poučavaju. Oni su svjedoci svega onog što žele prenijeti djeci. Oni su ti koji prihvaćaju svakoga, koji osobno poznaju svako dijete, koji im mogu pokazati razumijevanje i prihvaćanje, koji od samih početaka mogu djeci prenijeti vrijednosti ljubavi, pomaganja, suosjećanja, odgovornosti za sebe i druge, radnim navikama i podržavati djetetovu prirodu da se svemu divi, da istražuje, da voli znati i biti. Sve to uzimajući u obzir djetetov razvojni stupanj, vjeru u ono što čine. Takav pristup zahtjeva samo refleksiju i analizu vlastitog rada, koji označava i rad na sebi kao osobi i kao profesionalcima što se u ovom zanimanju često prožima. Vidimo složenost i zahtjevnost koji donosi odgojiteljska profesija. Ona je teška, stresna, zahtjeva mnogo energije što također govori o odgovornosti koju nosi. Roditelji su primarni djetetovi odgojitelji i nezamjenjivi su u tome. Odgojitelji po svojoj odgovornosti postaju oni kojima roditelji povjeravaju veliki dio odgoja i obrazovanja. Stoga je odnos između roditelja i odgojitelja od velike važnosti. Ne samo kao poželjnim u međuljudskima odnosima, nego i u stvaranju povjerenja djeteta prema odgojiteljima. Odgojitelj je taj koji uvelike moderira proces djetetova

odrastanja i sazrijevanja. Vrtić je mjesto koje također sudjeluje u socijalizaciji, u gradnji identiteta, učenju kulturi, jeziku, međuljudskim odnosima, učenje o sebi i drugima. Prvo mjesto susreta s drugačijima i onima koji nose *svoju stvarnost*. Ovo je samo kratki presjek onoga što obilježava odgojiteljsku profesiju ili možda bolje rečeno, profil odgojitelja. Odgojiteljska profesija obuhvaća i mnogo šire područje rada, s raznim drugim ustanovama, suradnju s lokalnom zajednicom itd. Prema tome vidimo koliko bi boravak u vrtiću djeci imigrantima bio značajan u integraciji u zajednicu, uzimajući također u obzir obogaćivanje odgojne skupine vlastitom kulturom, običajima i načinom života. Svojim specifičnim situacijama, čitavom pozadinom i stvarnošću koju nose, stvaraju dodatne izazove odgajateljima koji ne predstavljaju neku novu i drugačiju brigu o djetetu. Sva djeca trebaju istu ljubav i osmijeh, isti prihvaćajući pristup i sigurnost. Radi se o susretu s „novim“, s nečim o čemu i sami odgojitelji trebaju učiti, prihvatiti, razumjeti i možda samo malo više znati i upoznati. Spomenut ćemo u nastavku s kakvim se to dodatnim izazovima susreću.

4.1. Migracije kao izazov odgojiteljskoj profesiji

Prije svega važno je reći kako se onaj temeljni pristup djeci ne mijenja u slučaju kada u odgojnu skupinu ulazi dijete koje je imigriralo. Vrtićko okruženje je i dalje usmjereno na svako dijete i vodi računa o cjelovitom razvoju (tjelesnom, emocionalnom, socijalnom i kognitivnom) svakog pojedinog djeteta. I dalje je temeljno polazište da se znanje i spoznaje izgrađuju, konstruiraju, stječu i razvijaju kad dijete aktivno sudjeluje i kada izravno stječe iskustvo i nadograđuje postojeće znanje u fizičkom i socijalnom okruženju (Miljak, 1996). Možda ne bi bilo loše reći kako su pluralizam i multikulturalnost dobra prilika da se iskaže kompetentnost u snalaženju u takvim situacijama. Osjetljivost na cjelokupnu djetetovu situaciju je važno pokazati. Poštivati i dopuštati djetetu da izražava sebe i pokazati vlastitim odnosom da je dobrodošlo. „Odgoj u dječjem vrtiću može predstavljati kontinuitet ili diskontinuitet u odnosu na obiteljski odgoj. Stoga je iznimno bitna suradnja, iskrena komunikacija i informiranost roditelja te uključivanje u život i rad vrtića“ (Mlinarević, 2004, str. 112). Vodeći o tome računa, prvi izazov s kojim se svakako susreću odgojitelji jest potreba za češćom komunikacijom s roditeljima uz djetetovu

prisutnost jer se time stvara i povjerenje djeteta prema odgojiteljima i sigurnost u boravku u vrtićkoj skupini. Ona je otežana ukoliko i sam roditelj teško govori jezik zemlje u koju se doselio ili ne govori neki drugi strani jezik poput engleskog, njemačkog, talijanskog i slično. Na to se sigurno nadovezuje i komunikacija s djetetom. Zato sljedeći izazov s čijim bi suočavanjem učinili veliki prvi korak jest taj da odgojitelji nauče barem temeljne izraze materinskog jezika obitelji s kojom se susreću. Ne radi se samo o uspostavljanju bolje komunikacije, nego se time pokazuje i poštovanje njihove kulture i pozadine. Osjećaj razumijevanja koji bi se time razvijao velik je. Velika je uloga i na čitavoj odgojno – obrazovnoj instituciji da omogući odgojiteljima upoznavanje jezika, da osigura kratke sate poučavanja jezika, rječnike i razne druge materijale. Time se proširuje poštovanje i osigurava osjećaj da je u redu biti drugačiji i da se može olakšati taj susret i svakodnevni boravak djeteta u vrtiću. Nije z gorega ni proučiti kulturu iz koje dijete dolazi, razgovarati s roditeljima o njihovim običajima i tradiciji. To sve i samim odgojiteljima olakšava susret i komunikaciju i da prvi pruže ruku roditeljima. Ne radi se o tome da su odgojitelji kadri slagati čitave rečenice na primjerice arapskom, nego o tome da su voljni nekim osnovnim riječima pokazati interes za dijete i da imaju suosjećanja i prema roditeljima također. Da će oni rado uz sebe imati rječnik i sve ono što olakšava komunikaciju i da će roditelje ohrabrivati na isto. Rado će i djetetu olakšati komunikaciju koristeći slike i slikovne upute koje prati tekst na materinskom jeziku zemlje u kojoj boravi jer djetetu je u interesu da poznaje taj jezik i da njime što prije ovlada kako bi moglo „stvarati prijateljstva i razvijati samostalnost kretanja i življenja u novoj državi“ (Udruga Korak po korak; Unicef, 2017). Međunarodna udruga Korak po korak uz pomoć Unicefa izradila je brojne materijale koji olakšavaju komunikaciju s drugim jezikom. Brošura koja govori o poučavanju djece kojima hrvatski nije materinski jezik sadrži i rječnike hrvatsko-arapski i hrvatsko-farsi (perzijski) s frazama, danima u tjednu i brojevima i brojne druge informacije koje olakšavaju komunikaciju odgojiteljima i roditeljima i u konačnici djeci i ona je u sklopu dvodnevne edukacije koju udruga omogućava. Dobro je djetetu dopuštati da se koristi i svojim prvim, materinskim jezikom, jer kako se navodi u spomenutoj brošuri, nemogućnost da se dijete izrazi stvara frustriranost i obeshrabruje dijete. Neki od konkretnih savjeta su da je u govoru važno biti jasan, sporije govoriti, ali ne pretjerivati, ponavljati i dozvoliti da dijete ima dovoljno vremena da procesuirano što čuje; brinuti o rječniku, koristiti češće korištene riječi, kratke, manje složene

rečenice, nove riječi koristiti u poznatom kontekstu, ponavljati važne riječi, svakako ohrabrivati djecu u međusobnim razgovorima, pokazati entuzijazam, povjerenje i strpljivost, pohvaliti izrijekom kako bi ih motivirali na daljnje korištenje i brojni drugi savjeti.

Daljnji izazov je svakako stvarati pozitivnu atmosferu u grupi s djecom koja će imati brojna pitanja o tome otkud dolazi dijete, što znači izbjeglica, suočavati se s onim što donose od kuće, od riječi i stavova svojih roditelja, prikladno je i upoznati roditelje s novim izazovima, pa se stoga taj izazov širi na zajednicu u koju obitelj dolazi. Jedno od stresnijih izazova je upoznavanje s pozadinom djetetove situacije koja može biti vrlo bolna i emotivna, no svakako ne ide u svrhu sažalijevanja i obeshrabrivanja koliko oplemenjivanja odnosa prema njemu i stvaranja atmosfere u kojoj će moći osjetiti sigurnost i ljubav. Web platforma udruge Korak po korak, Članak 28. posvetila se obrazovnoj integraciji djece imigranata koja crpi svoje djelovanje na članku 28. Konvencije o pravima djeteta prema kojem države koje su usvojile konvenciju su dužne osigurati sve uvjete za ostvarenje tih prava, a govori sljedeće:

„Države članke priznaju svakome djetetu pravo na obrazovanje te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i na temelju jednakih mogućnosti za svu djecu osobito: a) svima osigurati obvezno i besplatno osnovno obrazovanje; b) poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opću i stručnu izobrazbu, te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svakom djetetu te poduzeti primjerene mjere kao što su uvođenje besplatne izobrazbe i osiguranje materijalne podrške kad je ona potrebna; c) svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na temelju sposobnosti; d) učiniti da obavijesti o školovanju te stručnoj izobrazbi i profesionalnom usmjeravanju budu dostupne svakom djetetu; e) poduzeti mjere za poticanje redovitog dolaska na nastavu i smanjenje stope ispisa djece iz škole.“ (Konvencija o pravima djeteta, 1989, str.11)

Odgovornost za djelovanje je također unutar konteksta odgoja za dječja prava i onaj koji ta prava provodi i o njima uči djecu svojim prije svega odnosom prema njima i dalje kroz suradnju s roditeljima. Odgajatelji su i oni koji se bore za prava djece, koji mogu biti glas najmanjih, koji mogu djecu osvještavati o pravima, o tome da smo odgovorni za sebe i druge, ali i da imamo dužnosti prema sebi i drugima. Spomenuti članak 28. govori o pravu na odgoj i obrazovanje koje treba osigurati od prvog dana života jer je ono osnovni preduvjet da se poboljša kvaliteta djetetova života i njegova sposobnost funkcioniranja kao konstruktivnog člana društva (Marušić i Mlinarević,

2005). Po svojoj prirodi, djeca su otvorena i znatiželjna, a to je važno njegovati, osobito u susretu s djecom imigrantima. Kroz igru oni uspijevaju komunicirati ponekad i bez riječi, a svaki susret i otvorenost treba osobno pohvaliti i ukazati na radost druženja. U igri kroz koju djeca uče, važno je otkrivati novo, polaziti od iskustva prema novom i nepoznatom, tražiti ono što je zajedničko svima i u čemu se razlikuju, ali nikako ne zaboraviti da i dijete uči rješavati probleme, da isprobava rješenja i da snosi odgovornost za sve što odlučuje.

Ono što svakako ostaje veliki izazov jest suvremeni kontekst vrtića, za koji se često ne vodi računa o tome da preveliki broj djece u grupama osiromašuje i otežava kvalitetnu brigu koju odgojitelji imaju želje i volje pružati. Materijalni nedostaci, nedostaci osoblja, nedovoljna podrška zajednice i političkog djelovanja sve to utječe na kvalitetu rada. Posljedica prenatrpanosti onemogućuje adekvatni pedagoški rad s djecom na koji ona imaju pravo. Prava koja se krše neadekvatnim uvjetima su pravo na primjerenu zdravstvenu zaštitu, a boravak u velikim kolektivima osobito među djecom dovodi do većeg broja infekcija što nije lako zaustaviti i spriječiti, a utječe na standard. Između ostalog tu je i kršenje prava na kvalitetno obrazovanje. Država treba osigurati dovoljan broj odgojno-obrazovnih ustanova što znači da trebaju biti raspoložive i dostupne, a osobito prihvatljive. Umjesto vođenja standardima, prevelike grupe ukazuju na „štednju“ na štetu djece. Potrebe djece su individualne i njih također nije moguće ostvariti ukoliko se broj djece povećava, a novi vrtići se ne izgrađuju. Ono što ustanove mogu učiniti u takvim situacijama je pozivati nadležne institucije da reagiraju, što se najčešće učini, ali do reakcija rijetko kad dođe. Međutim, razvijanjem partnerstva s roditeljima mogu postupno stvarati društveni senzibilitet prema tom problemu. Važno je osvijestiti društvo da vrtić ne predstavlja „dječju čekaonicu“ ili mjesto za čuvanje, nego stvarno odgojno-obrazovnu ustanovu u kojoj bi dijete trebalo napredovati zdravo i sretno. To bi samo rezultiralo zdravijim i sretnijim društvom, što je svakako pozitivno i poželjno. Dakle trenutna stanja čini nove suvremene kretnje i promjene još većim izazovom nego što jesu po sebi. Ono prema tome zahtjeva kompetentnije odgojitelje koji će biti spremni suočiti se različitim problemima. To je sasvim jasan pokazatelj važnosti cjeloživotnog učenja i usavršavanja. Svako zanimanje unutar odgojno – obrazovnih znanosti se mijenja zajedno s društvom i njegovim potrebama jer „atributi suvremenog doba nisu pravocrtost, predvidivost i linearnost, nego raznovrsnost, neodređenost, nestabilnost, nepredvidivost,

kompleksnost i multidimenzionalnost“ (Slunjski, Šagud i Brajša-Žganjec, 2006, str. 47). Živimo u društvu promjena, u vremenu u kojem su pojedinci nositelji tih promjena. Znanje nije statično, baš kao i identitet. Ono ne znači nužno relativizam i moralnu upitnost, što često prate moderne promjene. Ne zaboraviti vlastito dostojanstvo, odgovornost i vrijednost moguće je u suvremenim društvenim promjenama i znači graditi otvoreni identitet, koji je podložan višestrukostima i raznolikostima. Ako je već odraslom i starijem čovjeku teško suočiti se s takvom stvarnošću, dijete ga zasigurno ima čemu naučiti jer ono je uvijek otvorena srca prihvatiti druge i drugačije, a vrtić je mjesto i odgojitelji su osobe koji imaju veliku odgovornost zadržati to u djetetu i osigurati mu okruženje u kojem takva vrijednost ne nestaje odrastanjem, nego se u konačnici realizira i rađa stvaralaštvom.

ZAKLJUČAK

Proučavajući i promišljajući prije svega o identitetu, možemo zaključiti da se radi o cjeloživotnom procesu koje je obojano prije svega univerzalnošću svakog pojedinca. On uključuje svu njegovu stvarnost, okruženje, zajednicu i sve to kroz interakciju, proces. Ono se pokazalo otvorenim pojmom, ne zacrtanim i određenim. Ono se često zamjenjuje dominacijom nekog od aspekata identiteta, poput nacionalnosti ili religijske pripadnosti, ali unutar njega postoje kategorije koje su jednako važne i koje također nemaju glavnu, ali sigurno veliku važnost s kojom postoji neka univerzalnost kada je u pitanju identitet. Ono nema opću definiciju što dodatno govori o njegovoj kompleksnosti i stvarnosti koju obuhvaća. Veliku problematiku stvara njegovo „plemensko“ shvaćanje u pluralističkom društvu. To je u srži migrantskih kriza koje pred sobom kao jedini put pomirenja imaju nužnost prihvaćanja vlastitih višestrukih pripadnosti. Prihvatiti da nije nužno birati samo jednu nacionalnost, samo jednu kulturu, da se stvarnost može sastojati od mnogo različitosti je individualni izazov prije svega, a individua je nositelj promjene u društvu. Znanje nije statično, baš kao i identitet. Ono ne znači nužno relativizam i moralnu upitnost, što često prate moderne promjene. Ne zaboraviti vlastito dostojanstvo, odgovornost i vrijednost moguće je u suvremenim društvenim promjenama i znači graditi otvoreni identitet. Oni koji su najviše obilježeni tim prožimanjima kultura su djeca imigranti. Oni tek grade identitet i ulaze u društvo u kojem će živjeti i djelovati. Stoga dijete ima pravo na odgoj i obrazovanje od samog početka života. Oni ne postaju polovične osobe niti u sebi nose polovične kulture i pripadnosti. Ako smo spremni prihvatiti otvorenost tome gdje pripadamo i da se konstantno izgrađujemo i podložni smo promjenama, onda se upravo u tom okruženju djeca mogu zdravo razvijati i odrasti, bez frustracija i osjećaja odbačenosti. Veliku ulogu u tome igraju odgojitelji u odgojno – obrazovnim ustanovama. Doduše, uz profesionalne izazove pa i one osobne, nove društvene situacije poprilično su „velik zalogaj“. No to upućuje na potrebu za cjeloživotnim učenjem. Dijete je uvijek otvorena srca prihvatiti druge i drugačije, a vrtić je mjesto i odgojitelji su osobe koji imaju veliku odgovornost zadržati to u djetetu i osigurati mu okruženje u kojem takva vrijednost ne nestaje odrastanjem, nego se u konačnici realizira i rađa stvaralaštvom. Ono postaje mjesto gdje se uči prihvaćati novo, gdje je moguće prihvatiti druge, s njima surađivati i pomirivati sve ono što nas sukobljava. Ne

trebamo „čarobni štapić“ ili samozavaravanje da je dovoljno određenu formulu izgovoriti kako bi nastao „mir u svijetu“. Radi se o konstantnom radu na sebi, u društvu, u konačnici radi se o uzajamnosti i jednakoj odgovornosti na svakome da svijet oko sebe čini boljim mjestom. Oduvijek će postojati rivalstva, natjecanja, interesi koji će prevladavati, ali ravnodušnost prema tome samo bi stvorilo još veće nemire i nasilja. Cilj je u borbi koja ne koristi silu, nego koja koristi znanje i otvoreno srce i koja po svemu podsjeća na djetetov pogled na svijet koji odrasli često ostave za sobom odrastajući. Zaključno, što nam je činiti?

„Svatko od nas trebao bi se osjećati ohrabrenim u prihvaćanju vlastite raznolikosti kako bi stvarao svoj identitet kao zbroj svojih različitih pripadnosti...svakome bi trebalo omogućiti da u ono što sam procijeni kao svoj identitet uključi i novu sastavnicu, koja će postajati sve važnija u novom stoljeću, u novom mileniju: osjećaj pripadnosti ljudskoj pustolovini“ (Maalouf, 1999, str.143;147)

LITERATURA

Knjige i priručnici:

1. Bartulović, M., Kušević, B. (2016). *Što je interkulturno obrazovanje?*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
2. Čačić-Kumpes, J. (1999). Kultura, etničnost i obrazovanje. U J. Čačić-Kumpes (prir.), *Kultura, etničnost, identitet* (str. 139-152). Zagreb: IMIN; Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
3. Kumpes, J. (1999). Religija, kultura i etničnost. U J. Čačić-Kumpes (prir.), *Kultura, etničnost, identitet* (str. 59-67). Zagreb: IMIN; Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
4. Kaufmann, J.C. (2006). *Iznalaženje sebe*. Zagreb: Antibarbarus.
5. Maalouf, A. (2002). *U ime identiteta*. Zagreb: Prometej.
6. Miljak, A. (1996). *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja*. Zagreb: Persona.
7. Skledar, N., (1999). Etničnost i kultura. U J. Čačić-Kumpes (prir.), *Kultura, etničnost, identitet* (str. 41-50). Zagreb: IMIN; Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
8. Volf, M. (1998). *Isključenje i zagrljaj*. Zagreb: STEPress.

Članci u časopisima:

1. Čičak-Chand R. (1995). Etnički konflikt i načini njegovog rješavanja. *Migracijske i etničke teme*, 11(1), 7-35. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/126950> (10.9.2018.)
2. Fatović, M. (2016). Profesija i profesionalni razvoj odgojitelja. *Školski vjesnik*, 65(4), 623-638. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/178260> (15.9.2018.)
3. Flego, G. (2007). Uključenost, suradnja i uloga kulture. *Politička misao*, 44(4), 155-160. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/20784> (13.9.2018.)
4. Karlić, I. (2011.) Identitet i dijalog u suvremenom europskom kontekstu. Doprinos kršćanstva suživotu u europskom kulturalnom i religijskom pluralizmu. *Filozofska istraživanja*, 31(4), 751-764. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82489> (27.8.2018.)

5. Korunić, P. (2005). Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*, 36(1-2), 87-105. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/13687> (7.9.2018.)
6. Komušanac, M., Šterc, S. (2014). Prostor kao temelj identiteta u nadogradnji. *Mostariensia*, 18(1-2), 9-25. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/133974> (7.9.2018.)
7. Lučić, K. (2007). Odgojiteljska profesija u suvremenoj odgojno-obrazovnoj ustanovi. *Odgojne znanosti*, 9(1), 135-150. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/20837> (15.9.2018.)
8. Mach, Z. (1998). Religija i identitet u Srednjoj i Istočnoj Europi. *Politička misao*, 34(4), 129-143. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/105649> (29.8.2018.)
9. Malović, N. (2010). Vjera kao "privatna stvar". Počeci, razvoj i posljedice poimanja. *Riječki teološki časopis*, 18(2), 371-386. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/121839> (29.8.2018.)
10. Markešić, I. (2010). Od religijskog do nacionalnog identiteta i natrag (na primjeru Bosne i Hercegovine). *Društvena istraživanja Zagreb*, 19(3), 525-546. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/55459> (29.8.2018.)
11. Marušić, K., Mlinarević, V. (2005). Prava djeteta i njihovo oživotvorenje u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja. *Život i škola*, 14(2), 29-39. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/25064> (17.9.2018.)
12. Mlinarević, V. (2004). Vrtično okruženje usmjereno na dijete. *Život i škola*, 11(1), 112-119. Preuzeto s <https://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=183458> (15.9.2018.)
13. Oklobždića, M. (1991). Imigranti i društvo useljenja (problematika društvenih interakcija). *Migracijske i etničke teme*, 7(3-4), 259-275. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/127350> (11.9.2018.)
14. Polić, M. (2008). Kultura kao sudbina. *Filozofska istraživanja*, 28(1), 3-11. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23136> (10.9.2018.)
15. Slunjski, E., Šagud, M., Brajša-Žganec, A. (2006). Kompetencije odgojitelja u vrtiću – organizacija koja uči. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1), 45-57. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/139311> (16.9.2018.)
16. Supek, O. (1989). Etnos i kultura. *Migracijske i etničke teme*, 5(2-3), 145-153. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/128048> (10.9.2018.)
17. Volf, M. (2005). Pluralističko društvo i religije. *Nova prisutnost*, 3(2), 207-219. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/83562> (29.8.2018.)

Mrežne stranice:

1. Brza procjena situacije djece migranata i izbjeglica u BiH (2018, 8. lipnja) na adresi [https://www.unicef.org/bih/ba/BRZA_PROCIJENA_SITUACIJE_DJECE_MIGRANATA_I_IZBJEGLICA_U_BIH_\(002\).pdf](https://www.unicef.org/bih/ba/BRZA_PROCIJENA_SITUACIJE_DJECE_MIGRANATA_I_IZBJEGLICA_U_BIH_(002).pdf) (13.9.2018.)
2. Brošura o poučavanju djece kojima hrvatski nije prvi jezik; Udruga Korak po korak; Unicef na adresi <http://28.korakpokorak.hr/wp-content/uploads/2018/08/Korak-po-korak-dizajn-brosura-HRV-odgajatelji-ucitelji-TISAK.pdf> (16.9.2018)
3. Hrvatska enciklopedija na adresi <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26909#top> (21.8.2018.)
4. Konvencija o pravima djeteta na adresi https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (17.9.2018.)

Izjava o samostalnoj izradi rada

Poštovani,

Ja, Kristina Babić, izjavljujem da sam samostalno izradila završni rad pod naslovom: *Filozofijsko razumijevanje fenomena identiteta – migracije kao izazov odgojiteljskoj profesiji*, uz konzultacije s literaturom, mentorom izv. prof. dr. sc. Tomislavom Krznarom i sumentorom izv. prof. dr. sc. Damirom Veličkim.

Kristina Babić